
Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak) Cilt I (İnceleme-Tercüme), Cilt II (Farsça Metin)

Ali Ertuğrul

Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015; cilt I: xvi+516 sayfa, cilt II: viii+766 sayfa.

Anadolu Selçuklu tarihini ortaya koyacak birincil kaynakların sayısı oldukça azdır. Bu kaynaklar arasında ilk sırada İbn Bibî (ö. 684/1285'ten sonra) tarafından kaleme alınan *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye* isimli eser yer alır. Bunu Kerimüddin Aksarâyî (ö. 720/1320) tarafından kaleme alınan *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr* isimli eser takip eder. Bir diğeri ise yazarı belli olmayan ve 765 (1364) yılı civarında yazılan *Târîh-i Âl-i Selçûk der Anâtûlî*'dir. Bu kaynakları destekleyen ve takviye eden bir diğeri ise Niğdeli Kadı Ahmed (ö. 734/1333'ten sonra) tarafından 733'te (1333) kaleme alınan *el-Veledü's-şefik ve'l-hâfidü'l-halîk* isimli eserdir. Bu eser muhtasar bir

İslâm tarihi hüviyetinde olup Köprülü'nün ifadesi ile “dinî ve içtimaî tarihe dair önemli bilgiler” vermektedir. Eserin günümüze ulaşan tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir.¹ Bu eserden günümüze kadar muhtelif şekillerde istifade eden araştırmacılar olsa da metin ilk defa neşredilmek suretiyle kapsamlı bir araştırmanın konusu olmuştur. Ali Ertuğrul tarafından iki cilt halinde hazırlanan kitabın birinci cildi Niğdeli Kadı Ahmed ile *el-Veledü's-şefik ve'l-hâfidü'l-halik* isimli eseri hakkında diğer kaynaklar da kullanılarak yapılan değerlendirmeleri içerir. Yine bu ciltte *el-Veledü's-şefik*'in İslâm tarihini ilgilendiren ikinci bölümü tercüme edilerek tahlil edilmiştir. İkinci ciltte ise eserin Farsça metninin tashihine yer verilmiştir. Yine bu ciltte Farsça metinde geçen yer, şahıs, kaynak isimleri ve kitap isimlerine ait kapsamlı bir fihrist de yer almaktadır.

Eserin ilk cildi, bir “Giriş”, iki ana bölüm, “Sonuç”, “Kaynakça” ve karma bir “Dizin”den oluşmaktadır. “Giriş” bölümü (s. 1-55) üç ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklardan birincisinde Selçuklular döneminde Anadolu'nun genel durumu ve Niğde şehri konu edilmiştir (s. 1-21). Niğdeli bir tarihçi olan Kadı Ahmed'in eserinde şehrin kuruluşuna dair bilgilerden, şehrin kuruluşunun İslâm-Bizans savaşlarından sonra olduğu anlaşılmaktadır. Ali Ertuğrul bu hususu çok dikkatli bir şekilde tetkik ederek şehrin kuruluşuna dair önemli bir hususu ortaya koymuştur (s. 11). Kitapta gerek Kadı Ahmed'in gerekse dönemin diğer kaynaklarının ve seyyahların verdiği bilgilerin titizlikle incelenmesi sonucu, Niğde şehrinin Bizans döneminde Tyana (Kemerhisar) ismi ile anılan şehrin yerine geçtiği ve Tyana'nın hor ve hakir kaldığı belirtilmektedir (s. 11). Bu kısımda ayrıca Niğde şehrinin uç olması münasebetiyle yer yer tahribata uğradığı ve II. Kılıçarslan devrinde (1155-1192) köklü bir şekilde imar edildiği belirtilmektedir. Ayrıca Niğde şehrinin burçlarının ilk kısmının Rükneddin II. Süleymanşah zamanında (1199-1202) Kadı Mahfûz Niksârî adında bir mimar tarafından tamamlandığı belirtilmektedir (s. 12-13). “Giriş”

1 Fâtih, nr. 4518 (eski numara: 4519). Kadı Ahmed tarafından kaleme alınan esas nüsha günümüze ulaşmamıştır. Bugün mevcut yegâne nüsha 741/1340 tarihinde Aksaray'da istinsah edilen el yazması metindir. Bu istinsah nüshasında isimlerin oldukları yerler boş bırakılmış olsa da Kadı Ahmed'in eserini İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han ile veziri Reşidüddin Fazlullah'ın oğlu Gıyaseddin Muhammed'e ithaf ettiği yapılan muhtelif atıflardan anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili bir başka önemli husus ise Kadı Ahmed'in *Selçuknâme* isimli eserini, mahallî bir emir olan Şemseddin Dündar Bey adına yazmasıdır. *el-Veledü's-şefik*'te dile getirilen bu husus Niğde'nin yönetim alanında bir bilgi boşluğunu daha doldurmaktadır (s. 108-109). Ali Ertuğrul, Kadı Ahmed'in eserini 1333 senesinde İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Han'a ithafen yazdığı metin içindeki atıflardan açıkça anlaşıldığı halde, 1341 yılında Aksaray'da istinsah edilen yegâne nüshada Ebû Said Han'ın isminin, geçtiği yerlerden kaldırılmış olduğuna temas etmektedir.

bölümünün diğer bir başlığında ise *el-Veledü's-Şefik* üzerine yapılan çalışmalar yer almaktadır (s. 38-55).

Çalışmanın birinci bölümü, “Niğdeli Kadı Ahmed ve *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halik*” ismini taşımaktadır (s. 57-266). Bu bölüm iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım Niğdeli Kadı Ahmed hakkındaki biyografik bilgileri ihtiva etmektedir (s. 57-104). İkinci kısımda ise Kadı Ahmed'in eseri olan *el-Veledü's-Şefik* değerlendirilmiştir (s. 104-266). Birinci bölümün ilk kısmında Kadı Ahmed'in ailesi, hayatı, hanımı ve çocukları anlatılmaktadır. *el-Veledü's-Şefik*'te Kadı Ahmed'in kendisi ve ailesine ait verdiği bilgiler titizlikle inceleyerek bu kısım oluşturulmuştur. Ayrıca dönemin diğer kaynaklarında Kadı Ahmed ve ailesi hakkında geçen diğer kayıtlar da değerlendirilmiştir. Kadı Ahmed'in ailesinin kökeninin Çin sınırında yer alan Hoten şehrinde bulunan Türkmenler'den olduğu belirtilir. Bu Türkmenler'in VII/XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya göç etmiş olabilecekleri ifade edilir. Kadı Ahmed'in dedesinin Kadı Cemâleddin Hotenî olduğu ve Anadolu Selçukluları döneminde Konya kadılığı gibi önemli vazifelerde bulunduğu dile getirilerek Kadı Cemâleddin Hotenî'nin 1249 senesi hadiselerinde şehit düştüğü belirtilir (s. 59-61) ve ayrıca Kadı Ahmed'in gençlik yıllarında karşılaştığı diğer güçlükler anlatılır. Yazar ayrıca Selçuklu dönemi Niğde Subaşı Zeyneddin Beşare'nin Kadı Ahmed'in büyük dedesiyle akraba olup olamayacağını tartışır (s. 61-62). Kadı Ahmed'in amcası Bedreddin İbrahim'in Ermenek hâkimi olduğunu ve Hatiroğlu İsyanı'nda ve Cimri İsyanı'nda etkili rol oynadığını kaydeder. Kadı Ahmed'in babası Zeyneddin Nüşî'nin 44 yaşlarında (1298) zehirlenerek öldürüldüğünü ve babasının ölümünde Kadı Ahmed'in 13 yaşları civarında olduğunu *el-Veledü's-Şefik*'te Kadı Ahmed'in ailesi hakkında verdiği bilgiler sayesinde tespit eder (s. 64-65). Bu kısımda ayrıca Kadı Ahmed'in eğitimine ve yetişmesinde katkıları bulunan hocalar ve müderrislerin isimlerine değinir, eşi ve çocukları hakkında bilgiler verir, onun Hanefiliğe mensup bir Sünnî olduğu ve tarikata intisabı bulunduğu üzerinde durur (s. 76-83).

Kadı Ahmed'in tarihçiliği hususu da kitabın birinci bölümün ilk kısmında değerlendirilen konular arasındadır (s. 83-104). Bu kısımda bizzat Kadı Ahmed tarafından *Selçuknâme* isimli bir eserin olduğu söylenmekte ise de bu eserin günümüze kadar geldiğini gösteren bir kayda rastlanmadığı belirtilir. Ali Ertuğrul bu kısımda Kadı Ahmed'in tarihçiliğini *el-Veledü's-Şefik*'i esas alarak ortaya koyduğunu belirtmektedir. Beş bölümden oluşan *el-Veledü's-Şefik*'in büyük bir bölümü muhtasar bir İslâm tarihi niteliğinde ise de, eserde İslâm tarihi dışındaki diğer konular ile bu konulara ait Kadı Ahmed'in görüşlerinin de yer aldığı ortaya konulmuştur. Kadı Ahmed'in eserini yazmaktaki uhrevî gayeleri yanında, oğlu Kemâl Hatîb'in tahsiline katkıda bulunmak ve

büyük oğlu Muhammed'in ıslah olmasını sağlamak gibi özel bir hedefinin olduğu vurgulanır. Kadı Ahmed'in eserinin adını *el-Veledü's-şefik ve'l-hâfidü'l-halik* (Şefkatli Çocuk ve Ahlâklı Torun) şeklinde koyması da, yazara göre çocuklarının ahlâklı ve ilme meraklı kişiler olarak yetişmesine vesile olması amacına mâtuftur.

Kadı Ahmed tarih ilmini "ilimlerin padişahı", diğerlerini ise 'reâyâ' gibi gören bir bakış açısına sahiptir. Buna göre tarih ilmi "ilimlerin en şerefli ve belîği"dir. Kadı Ahmed'in eserinin birçok yerinde kendisinin taklit yolunda ve nakilci biri olmadığına dikkat çektiği belirtilir. Bu husus Kadı Ahmed'in "Hem okuyucunun kitaba itimat etmesini sağlamak, hem de mütalaa edenlerin hayır dualarıyla müellifi sırf nakilci olmaktan çıkarmak ve sadece taklit yolunu takip etmekten kurtarmak istedik" sözleri ile açıklanır (s. 97). Bu çerçevede Ali Ertuğrul, Kadı Ahmed'in eserini oluştururken Arapça yazılmış çok sayıda kaynaktan istifade ederek bunları Farsça'ya tercüme ettiğini, ayrıca eserde müellif tarafından birçok ilâve ve yorumların bulunduğunu ortaya koymaktadır (s. 83-93).

Çalışmada, *el-Veledü's-şefik*'in muhtevası da, bölümlere göre değerlendirilip ele alınmıştır (s. 156-183). Birinci bölüm "Peygamberler Tarihi ve Acem Melikleri" başlığını taşımaktadır. Kadı Ahmed eserinin bu bölümünü Arapça eserlerden tercüme ederek Farsça yazmıştır. *el-Veledü's-şefik*'in ikinci bölümünün muhtevası İslâm tarihi hakkındadır (s. 183-194). Bu bölüm, çalışmada Ali Ertuğrul tarafından ayrıca, tercüme ve tahlil edilmiştir. Bu bölüm Hz. Muhammed'in hicretinden itibaren başlar, İslâm tarihi ve Türk devletleri hakkındaki hânedanlar tarihi ile devam eder.

Görüldüğü üzere, Kadı Ahmed'in eserinin ikinci bölümünün ikinci cildi Hz. Muhammed'in hicretinden Cengizogulları meliklerinin sonuna kadar İslâm tarihi konularını ihtiva etmektedir. Sekizinci Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in hilâfeti bahsinden sonra "İslâm Dininin Müceddidleri" başlıklı bir hususa yer verilmektedir. İslâm'ın başlangıcından itibaren tespit edebildiği müceddidleri sıralayan Kadı Ahmed, konuyu yaşadığı döneme getirerek bu dönem müceddidleri hakkında bilgi vermeye başlamaktadır. Özellikle Kadı Ahmed'in yaşadığı coğrafyaya yakın Aksaray şehrindeki din müceddidleri ile ilgili verdiği bilgiler oldukça önemli ve ilginçtir.

Aksaray, II. Kılıçarslan zamanında çok kapsamlı bir imar ve iskân faaliyetine sahne olmuştur. Şehre Azerbaycan beldelerinden gazilerin, âlimlerin, fâzılların, hâcelerin ve mahir marangozların getirilerek yerleştirildiği söylenmektedir. Daha da önemlisi Aksaray'da Ermeniler'in, Zerdüşter'in, Nasrâniler'in, kötü soyluların, sefil, âdi, rezil ve düşük kimselerin çalışmasına

ihtiyaç kalmadığı belirtilmektedir. Daha doğrusu son gurupta olanların şehirde yaşamasına müsaade edilmediğine dikkat çekilmektedir (s. 330-337). Bu durum Aksaray şehrinin kuruluşu ve şehri oluşturan demografik yapının ortaya konması bakımından oldukça dikkat çekici ve Aksaray şehrinin Selçuklular dönemini inceleyen araştırmacılar için oldukça önemli bir yol gösterici olduğunu göstermektedir.

İkinci bölümde *el-Veledüŧ-ŧefik*'te yer alan diğer bir konu olarak Selçuklular bahsi deđerlendirilmiŧtir. Yapılan bu değerlendirmede, Kadı Ahmed'in Niğde Bey'i ŧemseddin Dündar Bey b. Hamza Nekid'i'ye ithaf ettiği *Selçuknâme* isimli eserinde Selçuklular bahsini geniŧ olarak ele alacağı, *el-Veledüŧ-ŧefik*'te ise bu konuya kısaca temas edeceği belirtilmektedir (s. 428). Bundan sonra Selçuklular'ın menŧei ve ilk faaliyetlerinden kısaca bahsedilmektedir. İlk Selçuklu sultanlarına ve faaliyetlerine temas edilerek Alparslan'ın Bizans devleti ile yaptığı Malazgirt Savaŧı'ndan kısaca bahsedilir. Burada dikkat çeken bir husus Sultan Alparslan'ın Erminus'u (Romen Diyojen) yendiği tarihte Niksar, Tokat, Sivas, Ablistan / Elbistan ve mezkûr hududun Dâniŧmend'in elinde bulunduğu kaydıdır. Kadı Ahmed ayrıca Kayseri ŧehrinin fâtihi olan Melik Muhammed'in Sultan Melikŧah'ın kız kardeŧinin oğlu olduğunu belirtmekte, ardından diğer Selçuklu sultanları hakkında bilgi vermektedir (s. 428-438). Bu kısımda son olarak Kadı Ahmed tarafından yazılan hâtîme, temhid, tenbih, ferâğ kaydı ve kitâbet kaydı tercüme edilerek verilmiŧtir (s. 458-466).

Ali Ertuđerul kitabının birinci cildinin sonuç bölümünde de Kadı Ahmed'e ve *el-Veledüŧ-ŧefik*'e dair ulaŧmıŧ olduğu sonuçlara yer vermiŧ, bu eserin bir *Selçuknâme* niteliğinde olmadığını, muhtasar bir İslâm tarihi olduğunu belirtmiŧtir.

Kitabın ikinci cildinde ise, yazma halinde olan *el-Veledüŧ-ŧefik*'in Farsça metni tashih edilmiŧtir (s. VIII+766 sayfa). Bu ciltte, ayrıca gerekli açıklayıcı notlar esere dipnotlar halinde eklenmiŧtir. Tashih edilen metinde *el-Veledüŧ-ŧefik*'in yazma nüshası esas alınarak varak numaralarının verilmesi, bu hususta inceleme yapacak araştırmacılar için iyi bir hizmettir. Ayrıca Farsça metnin sonunda kaynak, ŧahıs, kitap ve yer isimleri gibi alanlarla ilgili "Dizin" bulunmaktadır. Gerek birinci cilt ve gerekse ikinci cilt sonunda yer alan "Dizin", kitaptan istifade edecek araştırmacılara büyük kolaylık sağlayacaktır.

Sonuç olarak Ali Ertuđerul tarafından yapılan bu iki ciltlik çalıŧma ile eser, tek yazma nüsha olan Süleymaniye Kütüphanesi raflarından çıkarılarak araştırmacıların istifadesine sunulmuŧtur. *el-Veledüŧ-ŧefik* her ne kadar muhtasar bir İslâm tarihi ise de, Ali Ertuđerul'un yaptığı bu çalıŧma sayesinde, Kadı Ahmed'in eserinin birçok yerinde yer verdiği kendi görüŧ ve düşüncelerinin

ortaya çıkartılması ve yaşadığı şehir olan Niğde ve yakınında yer alan Aksaray şehrine ait örnekler ve anekdotların tespit edilmesiyle, bu iki şehrin sözkonusu dönemdeki sosyal ve içtimai yapısına büyük ölçüde ışık tutulmuştur. Özellikle Aksaray şehrinin demografik yapısı hususunda verdiği örnek ile Niğde şehrinin yıkılmaya yüz tutan Tyana (Kemerhisar) şehrinin yerini aldığı yönündeki tespitler kayda değerdir.

Ayrıca bu iki ciltlik çalışma ile Kadı Ahmed tarafından kullanılan kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olmuştur. Kitapta Kadı Ahmed'in kullandığı kaynaklara da ulaşılarak karşılaştırmalı metinler verilmesi oldukça başarılıdır. Ayrıca Kadı Ahmed'in eserinde ismi verilen, fakat günümüze ulaşmayan kaynaklar konusunda da kapsamlı bilgiler verilmiştir.

Yapılan bu çalışmada dikkat çeken bir diğer husus ise, kitabın birinci cildinde eserin yazıldığı dönemde Niğde şehrinin ve Anadolu'nun umumi vaziyetinin yazar tarafından dönemin kaynaklarından istifade ile başarılı bir şekilde ortaya konulması olmuştur. Özellikle *el-Veledü's-şefik*'ten atıf yaparak aldığı kayıtların büyük bir bölümünün bu hususta yapılan ilk atıflar olması bakımından ilginçtir. Yapılan bu atıflar Niğde şehrinin sadece siyasî değil, sosyal ve içtimai tarihini ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Ayrıca Niğde şehri yöneticilerine ait kayıtlar ile bölgedeki yerleşim birimlerine dair hususlar Niğde'nin Selçuklular devrindeki idarî ve yönetim yapısını aydınlatacak önemli verilerdir.

Nevzat Topal

(Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi)